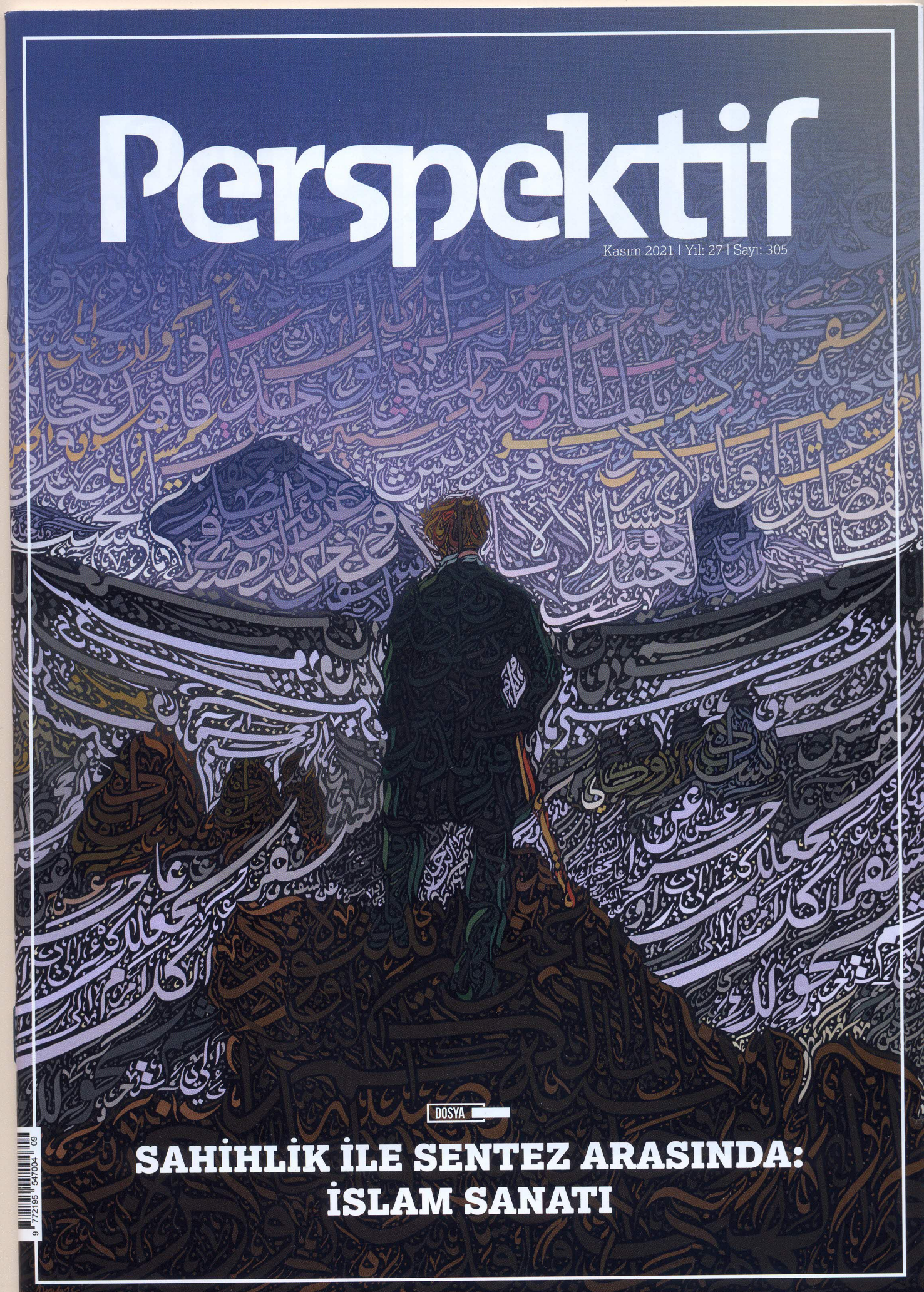
Perspektif

Kasım 2021 | Yıl: 27 | Sayı: 305

DOSYA

SAHİHLİK İLE SENTEZ ARASINDA: İSLAM SANATI

Perspektif

İslam Toplumu Millî Görüş
Aylık Haber-Yorum Dergisi
November 2021 • Kasım 2021 | Jg. / Yıl: 27 | Nr. / Sayı: 305

Herausgeber/Yayıncı
Für die IGMG - Islamische Gemeinschaft Millî Görüş e.V. (Amtsgericht Köln, VR 17018) das Generalsekretariat / İslam Toplumu Millî Görüş adına Genel Sekreterlik

Vertreten durch den Vorstand/Yönetim Adına
Kemal Ergün, Vorsitzender/Genel Başkan
Bekir Altaş, Generalsekretär/Genel Sekreter
Murat İleri stellv. Vorsitzender/Genel Başkan Yrd.
Celil Yalınkılıç, stellv. Vorsitzender/Genel Başkan Yrd.
Mikayil Demir, stellv. Vorsitzender/Genel Başkan Yrd.

Chefredakteur/Genel Yayın Yönetmeni
Bekir Altaş (V. i. S. d. P.)

Editor/Editör
Ali Mete, Yasemin Yıldız

Redaktion/Redaksiyon
Burak Gücin, Ebru Hısım, Elif Zehra Kandemir, Enise Yılmaz, Feyza Akdemir, Kübra Zorlu, Mehmet Kandemir, Meltem Kural

T +49 221 942240-240 • F +49 221 942240-201
info@perspektif.eu • redaktion@perspektif.eu

Druck/Baskı
Im Auftrag der IGMG durch PLURAL Publications GmbH erstellt./ IGMG adına PLURAL Publications GmbH tarafından hazırlanmıştır.

Colonia-Allee 3 • D-51067 Köln
T +49 221 942240-260 • F +49 221 942240-201

Die Verantwortung für die Artikel liegt bei den Autoren. / Yayımlanan yazıların sorumlulukları yazarlarına aittir.

Anzeigenservice/İlan Servisi
T +49 221 942240-218 • F +49 221 942240-201
ilan@perspektif.eu

Abonnement/Abonelik
IGMG Mitgliederbetreuung/IGMG Üyelik Hizmetleri: Colonia-Allee 3 • D-51067 Köln
T +49 221 942240-417 • F +49 221 942240-201
abone@perspektif.eu

Jahresabonnement/Yıllık Abone Ücret
40,- € | Für Vereinsmitglieder der IGMG kostenlos./IGMG Genel Merkez üyelerine ücretsizdir.

Auflage/Tiraj: 12.500 | ISSN: 2195 5476

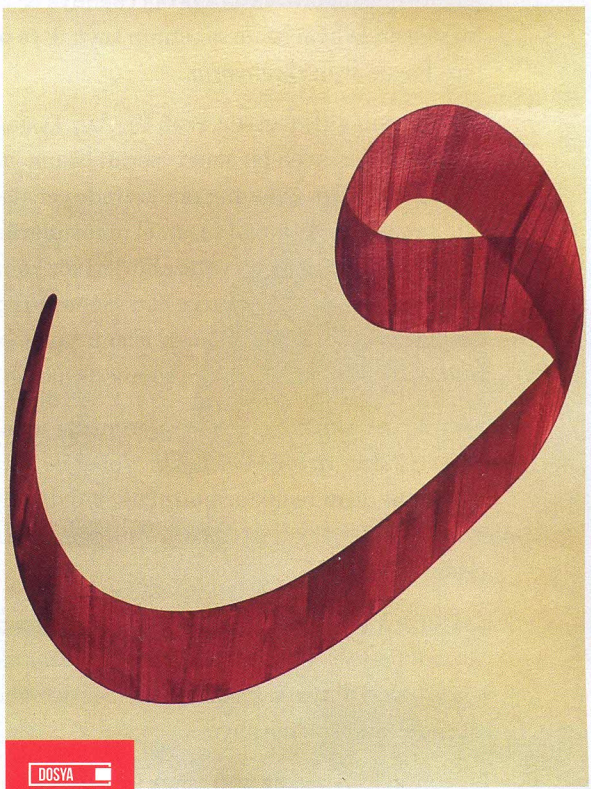
Kapak Fotoğrafı: Caspar David Frierdrich'in eseri "Bulutlar Üzerinde Yolculuk" ile Müslüman seyyah İbn Battuta'nın eserinden bazı cümleler sentez hâlinde sunulmaktadır. © Idriss Azougaye, www.idrislights.com

perspektifeu

plural publications

GÜNDEM 08 Almanya'da Koalisyon Müzakereleri ve Değişen Dengeler

DOSYA 38 "İslam Sanatları Tevhit ve Tenzih İlkelerine Bağlı"

16 GÜNDEM "İskoçya'da İslamofobiden En Çok Kadınlar Etkileniyor"

26 DOSYA Oryantalizm Ekseninde Doğu ve Batı Sanatının Etkileşimi

İslam Sanatı Nedir?

Dinî inançlar, sanatın ortaya çıkışında asli bir rol oynar. Bu rolden hareketle sanat, bir toplumda en çok hizmet ettiği inançla birlikte anılmaktadır. İslam sanatı, Müslümanlar için kaynağını vahiyden alan ve Allah'ın birliğine olan inançla işlenen bir değerler bütünü olarak tarif edilebilir.

Prof. Dr. Aziz Doğanay*

* Prof. Dr. Aziz Doğanay, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk-İslam Sanatları Tarihi Anabilim Dalı alanında öğretim üyesidir.

Özellikle Batı'daki basın ve yayın organlarında, İslam ve sanat kelimeleri yan yana kullanılmayıp, İslam ve terör kavramı sıklıkla bir arada kullanılır. Günümüzde yaygın bir sorun hâline gelen İslamofobi bu algının büyük ölçüde başarıya ulaştığını göstermektedir. Ne hazindir ki çoğu Müslüman da sanat ve İslam kelimelerini yan yana kullanmaktan imtina eder. İşte, bizim için asıl sorun da budur. Çünkü bazı Müslümanlar dahi -sanatın özünü doğru kavrayamadığı için- sanatı yalnızca tarih boyunca putperestlikle ilişkili görülen heykelcilikten ibaret görür ve sanata karşı mesafeli durmuştur. Aslında bu durum yukarıda sözünü ettiğimiz algının bir neticesi olarak son yüzyıllarda zihinlere yerleşmiştir. Eğer geçmişe bakılırsa; Müslümanların sanatı nasıl algıladıkları, tarihe bıraktıkları şaheserlerinden anlaşılmaktadır.

Sanat Nedir?

İslam sanatından bahsetmeden önce sanatın mahiyetini iyi bilmek gerekir. Kur'ân-ı Kerîm'de kâinatın belli bir düzen içinde yaratıldığı ifade edilirken bunun, Allah'ın sanatkârane işi olduğu belirtilmek üzere Allah'a atfen (sun') kelimesi kullanılmıştır.[1] Allah'ın mübarek isimlerinden birisi Sâni'dir, zira Allah'ın kâinatı yaratmak için verdiği "kün/ol" emri aynı zamanda Sâni' sıfatının bir tecellisidir. Allah Teâlâ, sanatını idrak edebilmemiz için "De ki: Yeryüzünde dolaşın; Allah'ın yaratmaya nasıl başladığını bir görün."[2] demektedir. İşte bu sanatı görüp algılayabilmenin yolu yine Kur'ân-ı Kerîm'in ifadesiyle göz, kulak ve gönülden geçer.

Sanat, duygu ve düşünceleri ifade etme çabasından doğan ruhsal bir faaliyet olup çoğu zaman ilhamla desteklenen teknik bir süreç de gerektirir. Sanat, cihanşümul bir duygu dilidir; ırk, din ve dil ayrımı yapılmaksızın insana doğuştan lütfedilmiştir.

Sanat, Allah'ın yarattığı şeyler üzerine Onun cemal sıfatının yansıması yani Mutlak Güzel'in ve güzelliğin dışavurumudur. Bir bakıma sanat Allah'ın yarattığı şeylerdeki ayrıntıları fark etme, derin duyguları anlama ve anlatma, hissederek yaşama ve paylaşma işidir.

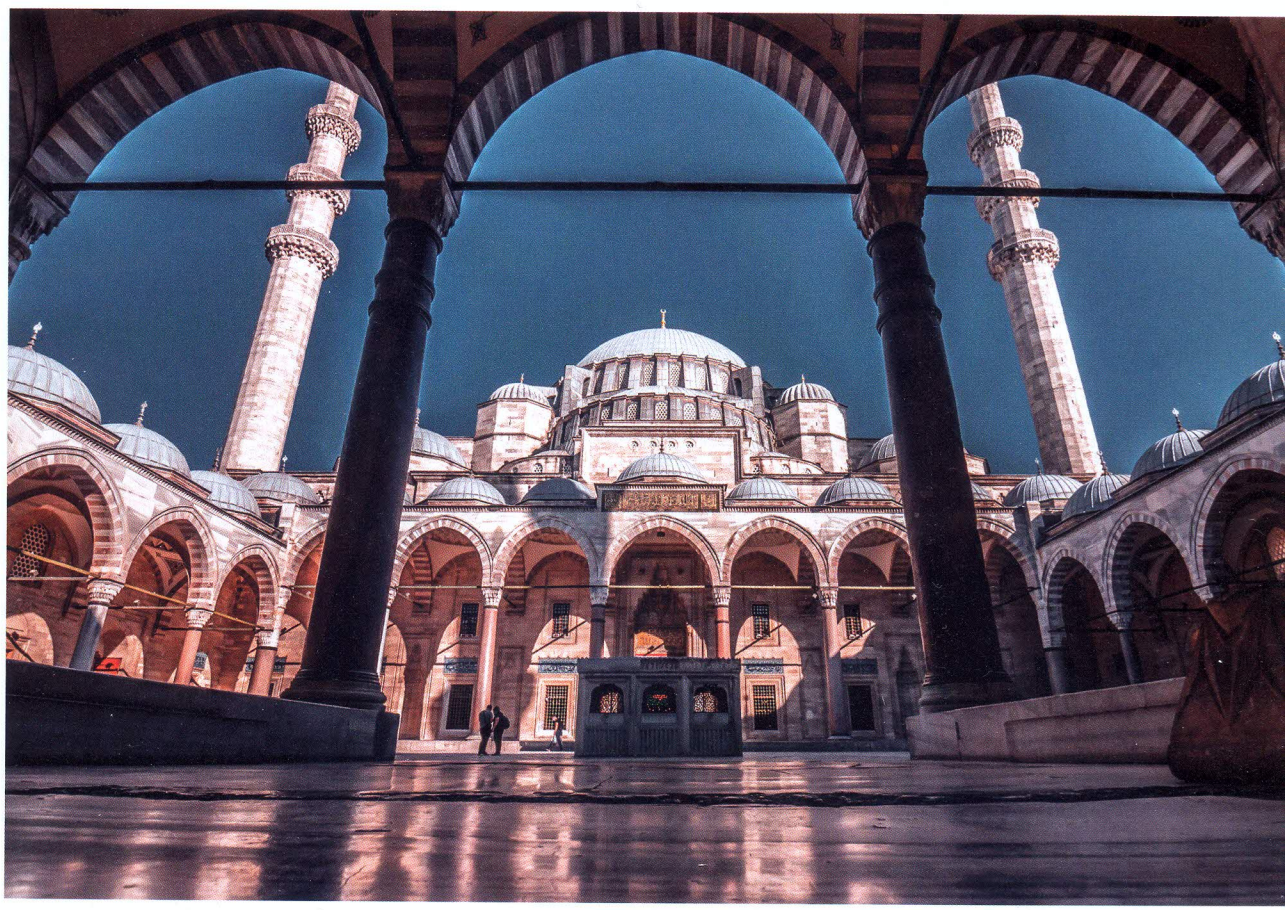
Allah'a Yaklaşmanın Aracı Olarak Sanat

İslam inancına göre en büyük sanatkâr yüce Yaratıcı'dır. Ancak bütün sanat felsefesi kitaplarında bir eserin sanat eseri sayılabilmesi, insan elinden çıkmış olması ön şartına bağlanır. Bu yaklaşıma göre sanat, estetik ölçülerde, bilinçli olarak insan elinden çıkmış olmalı ve insanlara bir mesaj iletmelidir. Hâl böyle olunca bizim sanat diye tarif ettiğimiz şey aslında Allah'ın yarattığı şeylerin farklı bakış açılarıyla ele alınarak yorumlanmasından ibarettir. Yani yaratılmış her şey insanı Yaratıcı'ya götüren birer ayet/işaret; sanat da bu ayetlerin tefsiridir. Olaya bu zaviyeden yaklaşıldığında sanatın evrensel bir dil oluşu daha iyi anlaşılır. Sanat duygusunun insanın gönlüne sevinç, keder, korku ve heyecan gibi doğuştan konduğu da hatırlanırsa İslam sanatı, Hristiyan sanatı gibi kavramları yeniden tartışmak gerekir.

Sanat ve Din

Aslında bir sanatın bir dine mahsus olabilmesi için kırmızı çizgilerinin o dinin mukaddes kitabında net bir şekilde çizilmiş olması gerekir. Fakat Tevrat dışındaki kitaplarda bu konuda net çizgiler bulabilmek biraz zordur. Semavi dinler için ortak bir kırmızı çizgi vardır, o da Yaratıcı'nın tek olduğu ve Ona ortak koşulamayacağıdır.

"Allah'ın sanatı görüp algılayabilmenin yolu Kur'ân-ı Kerîm'in ifadesiyle göz, kulak ve gönülden geçer. Sanat ruhsal bir faaliyet olup çoğu zaman ilhamla desteklenen teknik bir süreç de gerektirir. Sanat, cihanşümul bir duygu dilidir; ırk, din ve dil ayrımı yapılmaksızın insana doğuştan lütfedilmiştir."

© ColorMaker/ shutterstock.com

İnsanlık tarihine dikkatlice bakıldığında, bütün dünyada sanatın kaynağında dinî inançların önemli bir yerinin olduğu görülür. Bu sebeple bir toplumda sanat en çok hangi inanca hizmet ediyorsa, onunla birlikte anılmıştır. Mesela İstanbul'daki Süleymaniye Camii'nin inşaatında gayrimüslim işçiler de çalışmıştır; Süleymaniye Camii, İslam dinine hizmet ettiği için İslam sanatı adı altında değerlendirilmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de insanı doğru yoldan uzaklaştırmadığı müddetçe çeşitli sanat dallarının icrasını -resim ve heykel gibi tasvir sanatları da dâhil- yasaklayan herhangi bir ifade bulunmamaktadır; aksine Hz. Süleymân'ın sarayı için yaptırmış olduğu heykeller, şükretmeyi gerektirecek nimetler arasında gösterilmiştir. Tabii ki tapınılmak maksadıyla yapılan putlar ve İslam ahlakına aykırı davranışlar istisna tutulmalıdır. Allah Teâlâ Kitâb-ı Mukaddes'te Hz. Mûsâ'ya on emri bildirirken ilk sırada "Senin Rabbin benim, başka ilahların olmayacak." dedikten sonra, ikinci sırada "Kendin için yukarıda gökte, aşağıda yerde ya da yer altındaki sularda yaşayan hiçbir canlının suretini yapmayacak, onların önünde eğilip onlara tapmayacaksın." diyerek, tapınmak maksadıyla tasvir yapmayı kesin bir dille yasaklamıştır. Ancak Yahudi bilginler bu yasağın sınırlarını biraz geniş tutarak bütün canlı tasvirlerini yasak saymışlardır. İslam'da var olduğu ileri sürülen tasvir yasağının temeli de bu prensibe dayanmaktadır.

Tartışmalı Bir Kavram Olarak İslam Sanatı

İslam sanatı kavramı ortaya ilk atıldığında, birtakım Avrupalı sanat tarihçileri İslam dünyasının sanat inceliklerini kavrayabilecek bilgi donanımına sahip olmadıkları için Doğu'ya ait ne varsa -biraz da onu küçümseyerek- hepsine Arabesk demişlerdir. Hâlbuki İslam coğrafyası sadece Arap dünyasından

© mrtraveler/shutterstock.com

ibaret değildir; çok geniş medeniyet havzalarına yayılmıştır. Avrupa'dan gelen milliyetçilik akımlarının etkisiyle Araplar İslam sanatını tarifinde sadece Arap ülkelerindeki eserleri göz önünde bulundurmuşlardır. İranlılar da Fars coğrafyasındaki eserleri İslam sanatının merkezine yerleştirmiş ve Türk sanatı âdeta İslam sanatının dışına itilmiştir. Öyle ki, Selçuklu payitahtı Konya'daki eserleri dahi İranlılara mal eden Batılı yazarlar olmuştur.

İran coğrafyasında hüküm süren Büyük Selçuklu eserleri ise bazen Türk bazen İran sanatı olarak tanıtılmıştır. İslam sanatı ve maneviyatı üzerine eser veren Seyyid Hüseyin Nasr bile, eserinde Osmanlı Devleti'nden ve Mimar Sinan gibi dehadan neredeyse hiç bahsetmez. 1995 yılında Cenevre'de gerçekleştirilen Milletlerarası X. Türk Sanatları Kongresi'nde yukarıdaki tutuma tepki olarak bir Türk sanat tarihçisi çıkıp "İslam sanatı diye bir şey yoktur; Türk Sanatı, Arap Sanatı, Fars Sanatı gibi Müslüman milletlerin sanatları vardır." deyince bu alandaki tartışmalar iyice alevlenmiş, hatta bu çıkışa çok içerleyen Ürdün kraliyet ailesine mensup sanat tarihçisi Prenses Vijdan Ali "What is Islamic Art? (Tr. İslam Sanatı Nedir?)" başlığını taşıyan bir kitap yazarak Türk sanat tarihçisinin bu sözlerini eleştirmiştir.

Günümüzde tartışmalar eski hızını kaybetmiş olsa da İslam sanatının sınırları hâlen tartışılmaya devam etmektedir. Türkiye'de kurulan ilk ilahiyat fakültelerinin müfredatına "İslam Sanatı" başlığıyla dersler konmuş olmasına rağmen bazı yazarlar "İslam Ülkelerinde Sanat" demeyi tercih etmiş, bazıları da "Müslüman Sanatı", "İslami Sanatlar" gibi isimleri tercih etmişlerdir. Bununla birlikte bugün İslam sanatını hanedan isimlerine nispetle Emevî sanatı, Abbasî sanatı, Selçuklu sanatı, Memlüklü sanatı, Timurlu sanatı ve Osmanlı sanatı gibi daha dar çerçeveli isimlerle tanıtmak daha yaygın hâle gelmiştir. Günümüz Türkiye'sindeki ilahiyat fakültelerinde ve İslami ilimler fakültelerinde bu alanla ilgili kürsülerin adı Türk-İslam Sanatları Tarihi olarak kurumsallaşmıştır. Böylelikle İslam sanatı, ortaya çıktığı coğrafyada yaşayan milletlerin veya hanedanların adıyla anılmaya başlanmıştır.

© mrtraveler/ shutterstock.com

"Bütün dünyada sanatın kaynağında dinî inançların önemli bir yerinin olduğu görülür. Bu sebeple bir toplumda sanat en çok hangi inanca hizmet ediyorsa, onunla birlikte anılmıştır. İslam sanatı, vahyin süzgecinden geçmiş ve tevhit harmanında savrulmuş değerler topluluğudur."

İslam'da Sanatın Maksadı

Batı'da Sanayi Devrimi'ne kadar başlı başına bir sanat kavramından söz etmek neredeyse mümkün değildi, zira sanat kilisenin emrinde Hristiyanlık inancını yaymaya hizmet eden bir araç olarak görülüyordu. Bu duruma dikkat çeken Larry Shiner, haklı olarak, Batı'da sanatın fakir ve zengin sınıflar arasında ayrım oluşturabilmek için icat edildiği tespitinde bulunur. Hâlbuki İslam dünyasında durum çok farklıdır. Eseri üreten usta meslek ahlakına riayet ederek işinin hakkını verdiği için, yapılan iş doğal olarak birer sanat eserine dönüşürdü. Zengin-fakir ayrımı gözetilmeksizin herkes bu eserlere sahip olabilirdi.

İlk insanın yaratılışına ait bilgilerin kaynağının tamamı semavi kitaplara dayanır. Bu kitaplara inanmayan birisine Hz. Âdem'den bahsetmek nafiledir. Pozitif bilimciler somut delil görmek isterler. İnsanoğlu hayatta kalabilmek, avlanmak, barınmak veya inandığı tanrısına ibadet etmek için; kendi elleriyle bir şeyler üretmeye başladığı andan itibaren; elimize ulaşan bu eşyaların incelenmesiyle âdemoğlu hakkında somut şeyler yazılmaya başlanmıştır.

Allah Teâlâ yüce kitabımızda "Yeryüzünde dolaşıp, kendilerinden önce geçmiş kimselerin sonlarının nasıl olduğuna bakmazlar mı? Ki onlar kendilerinden daha kuvvetli idiler, yeryüzünü kazıp alt üst ederek onlardan çok imar etmiş kimseydiler ve onlara belgelerle peygamberler gelmişti..."[3] demektedir. İnsanoğluna, ibret alması için kendilerinden evvel yaşamış insanların bıraktıklarına bakması tavsiye edilmiştir. Bu da arkeoloji ve sanat tarihiyle ilgilenmeyi gerektirir.

Prensipler Bütünü Olarak İslam Sanatı

Birçok sanat tarihçisinin şimdiye kadar dayatmaya çalıştığı gibi İslam sanatı, tesadüfen yan yana gelmiş veya birbirine karışmış tarihî eklentilerden ibaret arabesk şekiller değil; vahyin süzgecinden geçmiş ve tevhit harmanında savrulmuş değerler topluluğudur. İslam sanatı tevhit temelinde yükselen bazı prensiplerden oluşur. Bu prensipler yalnızca ayetlerle sınırlı olmayıp hadislerden de ilham alarak zaman içerisinde ortaya çıkmış ve İslam coğrafyasının farklı bölgelerinde ve farklı zaman dilimlerinde birbirinden farklı şekillerde tezahür etmiştir.

İslam sanatı, fikrini her ne kadar soyut şekillerle ifade etse de formlarını ne doğrudan doğruya Kur'ân-ı Kerîm'den ne de hadîs-i şeriflerden almıştır. Aslında tamamen İslami bir karakter kazanmış görünen birçok desen ve formu kutsal metinlere dayandırmak mümkün görünmemektedir. Mesela Hristiyan sanatında karşımıza çıkan figürler ve sahneler İncil'de geçen bazı olayları anlatırken, İslam sanatının sıkça başvurduğu motiflerin doğrudan doğruya Kur'ân-ı Kerîm'de bir hikâyesi ve açık karşılığı bulunmamaktadır.

Nihai ve mükemmel olma iddiasındaki İslam, insan hayatını derinden kuşatan sanat olgusunu ihmal etmiş olamaz; bilhassa dışlamış olamaz. Bu hususta ön yargılarımızdan uzaklaşarak Kur'ân-ı Kerîm ve sünnete cihanşümul bir perspektiften bakmalıyız. Hz. Peygamber'in hayatı dikkatlice incelenirse, onun nasıl estetik duygularla yüklü bir hayat anlayışına sahip olduğu uygulamalarından fark edilecektir. Kısaca; İslam sanatının esası tevhidi merkez alan vezin, ritim, ahenk ve üslup formülüyle özetlenebilir.

Dipnotlar

1. Neml suresi, 27:88
2. Ankebût suresi, 29:20
3. Rûm suresi, 30:9